

I.L.CARAGIALE

Momente
Schite

Prefață, fișă biobibliografică
și referințe critice de Lucian Pricop

EDITURA CARTEX 2000

CUPRINS

Prefață (<i>Lucian Pricop</i>).....	7
Fișă biobibliografică.....	14
Referințe critice	16
MOMENTE. SCHIȚE	
25 de minute	29
Un pedagog de școală nouă	34
Amicul X.....	45
Proces verbal	49
D-L Goe	53
Vizită.....	58
Triumful talentului	63
Petițiune.....	68
Lanțul slăbiciunilor	74
Tren de plăcere	79
Tempora	86
Situațiunea.....	90
Five o'clock.....	95
High-life	100
Diplomație.....	105
Amici.....	109
Art. 214.....	115
Căldură mare	128
Bubico	133
C.F.R.	139
Mitică	144
Repausul dominical.....	149

Lache și Mache.....	155
Moftul Român	159
Moftangii.....	162
La poștă	168
Accelerat no.17.....	169
Dascăl prost	174
Premiul întâi. O reminiscență din tinerețile pedagogului.....	179
Bacalaureat	185
La Peleş	189

ACTUALITATEA PERENĂ A EFEMERULUI

Volumul de proză scurtă *Momente* de Ion Luca Caragiale a apărut pentru prima dată la București, la Editura librăriei Socec, în 1901. Sumarul cărții conținea, alături de patru nuvele și povestiri (*La hanul lui Mănjoală, Cănuță, om sucit, La conac* și *Două loturi*), patruzeci și una de schițe și foiletoane, din care cele mai multe fuseseră publicate, mai întâi, în ziarul „Universul“ (între 1899-1900), iar restul, preponderent în revista „Moftul român“ (1901).

Într-un articol programatic, *O bună lectură*, I. L. Caragiale observă că „A crea o literatură înseamnă a crea o proză“, întrucât aceasta din urmă este deliberată, construită, pretinzând o anume rigoare reflexivă, iar, pe de altă parte, „tehnica prozei ascunde sute și mii de secrete, a căror subtilitate ar sfida cele mai rafinate cursuri de retorică“. O ilustrare foarte interesantă a apetitului constructiv și reflexiv al prozatorului conține chiar volumul de *Momente*, unde ordinea schițelor nu este aleatorie, ci premeditată de autor, bine calculată în vederea obținerii unor anumite efecte. O privire aruncată asupra sumarului e întru totul revelatoare: *Momentele* constituie un volum gândit și construit de Caragiale conform tehnicii muzicale, în care câte o *temă* anunțată și fixată de către o schiță se dezvoltă în diverse *variațiuni* prin intermediul schițelor subsecvente. Astfel, *Reportaj* inaugurează seria de *momente* dedicate presei și acelor „infatigabili reporteri“ din speța lui Caracudi: *Ultima oră!...*, *Boris Sarafoff!...*, *Groznică sinucidere din strada Fidelității*, acestora le urmează imediat o schiță înrudită, *Amicul X...*, unde eroul, colportor de informații prelucrate fantezist, realizează un soi de gazetă vorbită. O altă serie de schițe

este consacrată „mutatului“: *Caut casă...*, *De închiriat* și, parțial, *Proces verbal*, care, totodată, ca parodie a stilului birocratic și administrativ, anunță tematic un alt moment, anume *Urgent...*, ce îi succede imediat ca variațiune. Urmează momentele educației: *D-l Goe*, *Vizită* și, oarecum, *Triumful talentului*. Într-un chip foarte subtil, prin schițele învecinate *Întârziere* și *Petițiune*, momentul „nerăbdării“ este combinat cu acela al „răbdării“. Seria subsecventă e aceea a „partidelor de plăcere“, adică a petrecerii: *La Moși...* și *Tren de plăcere*. Se înșiruie apoi, în ordine, momente ale politicii (*Atmosferă încărcată*, *Tempora...*, *O lacună...*, *Situațiunea*), ale „lumii bune“ (*Five o'clock*, *High-life*), ale familiei (*Cadou...*, *Diplomație*, *Mici economii...*). Un grup aparte îl formează momentele cu tonalitate gravă și chiar tragică: *Inspecțiune* și *Ultima emisiune...*. Așa-zisele „reminiscente“ incluse în volum (*Boborul* și *Baioneta inteligentă*) sunt precedate de un moment într-o oarecare măsură înrudit, *O zi solemnă*, și însoțite, aproape imediat, tot de o schiță cu caracter autobiografic: *Grand Hôtel Victoria Română*.

În fine, ultima categorie de schițe o cristalizează scenetele: *Justiție*, *Art. 214*, *Căldură mare*, *C.F.R.* (includerea lui *Bubico...* printre aceste piesete pare complet de neînțeles dacă nu ținem seama, pe de o parte, de faptul că schița conține secvențe în care replicile sunt așezate, grafic, conform modalității teatrale, iar, pe de alta, că, împreună cu C.F.R. încheagă o altă subgrupă, aceea a momentelor „drumului-de-fier“). În cadrul acestui aranjament meticolos alcătuit după principiul muzical al *Temei și variațiunilor* (cum sună, de altfel, chiar titlul uneia dintre schițele caragialiene), există și câteva momente flotante, independente, care – despărțind diversele serii tematice și stilistice din sumarul *Momentelor* – rup monotonia grupajelor, având însă și o funcție laitmotivică: *Lanțul slăbiciunilor* e o variațiune la precedentele momente ale educației și școlii; *1 aprilie* și *Telegrame* sunt laitmotive pentru momentele parodierii stilurilor, dar, concomitent, prima schiță, prin „arta minștitului“ și a mistificărilor, prevestește un alt moment flotant, *Amici*, care, la rândul său, ca structură formală, anunța grupajul piesetelor; în sfârșit, *25 de minute...*, schiță înscrisă în orbita „reminiscentelor“, este, la origine, tot un fel de amintire, după cum atestă prima sa variantă („Reîntoarcerea lui M.S. și I.S. ne

amintește o povestire ce ne-a făcut-o un prietin...“ etc.). Sigur că, în atare condiții, e de prisos să spunem că nici titlul volumului nu este întâmplător. Din amintirile contemporanilor lui Caragiale ies la iveală, cu claritate, căutările scriitorului de a găsi o denumire adecvată: „La o masă din fund de la «Gambrinus», unde ne întâlneam în toate zilele, [...] Caragiale ne anunță într-o seară că peste câteva zile are să apară în volum bucăți alese din schițele lui săptămânale publicate în „Universul“ și caută un titlu care să fie însă o singură vorbă... Niciunul din câți eram atunci la masă n-am putut să-i dăm ce ne cerea și tot el a găsit cuvântul *Momente* sub care s-a și publicat volumul“. Sintagma aleasă de Caragiale e atât de inspirată și datorită polisemiei sale: căci dacă ne luăm după dicționare, *moment* înseamnă și „clipă, ceas, minut, oră, secundă“ dar și: „circumstanță, ipostază, împrejurare, situație“ sau „etapă, fază, punct, stadiu“; *momentele* caragialiene sunt, deci, și instantanee fulgerătoare ori clipe de viață, adică efemeride fixate pe retina eternității, dar și situații sau ipostaze decupate intenționat pentru exemplaritatea lor în privința unor anumite faze ori stadii ale existenței. Intenționalitatea etică, moral-cathartică nu este la Caragiale, cum s-ar putea crede, numai implicită, ci fățiș explicită, după cum ne previne, cu un ton categoric, introducerea la „ notițele critice“ scrise pentru ziarul „Universul“: „Odinioară, nu prea de multă vreme – popoarele mici fac repede progrese mari – părinții noștri ziceau cu mândrie că românul e născut poet. Astăzi, tot cu atâta mândrie, dacă nu chiar cu mai multă, noi putem zice că românul e născut critic. Poezia este atributul tinereții – critica, al bărbăției. Să fim bărbați și sper că suntem“; scriitorul mărturisește răspicat că realitatea acută și nudă îl împiedică să se abandoneze, cu iresponsabilitate, reveriilor idealizante ori înaltelor speculații gratuite: „Eu nu mă pot gândi sus când umblu cu picioarele goale pe coji de nuci. Viața banală a mea, a noastră a tuturor românilor, iată ce mă interesează, iată ce-mi atrage irezistibil atenția. Ferice de ei, groase tălpi trebuie să aibă“. Deliberarea reflexivă este, deci, vizibilă în privința structurii volumului de *Momente* (inclusiv în aceea a titlului), după cum și în privința fiecărei schițe în parte. De altfel, tot într-unul din articolele programatice, anume în *O bună lectură*, Caragiale se întreabă „ce va să zică o bucată bună“ de proză, răspunzând pe loc că este „aceea care ne poate plăti drept

munca intelectuală a cititului“: opera prozastică fiind producția „celui care gândește“, perceperea adecvată a construcției sale presupune un efort sporit de lectură și prezența unui cititor implicit care s-o descopere și s-o descifreze. Acele „sute și mii de secrete“ ale tehnicii prozei dezvăluie mereu, asemeni unui palimpsest, existența – sub un Caragiale neptunic, de suprafață, care pare definitiv clasat – a unui alt Caragiale, plutonic, plin de intenționalități ascunse. Predominanta în cazul autorului *Inspecțiunii* a inteligenței artistice asupra purei inspirații creatoare, ca și capacitățile sale neobișnuite de tehnician, de „meșteșugar“ obsedat de perfecțiunea formală au fost surprinse de Ibrăileanu într-o expresivă și exactă formulare: „Eminescu e mai poet decât artist, oricât de mare artist e. Caragiale e mai artist decât poet, oricât de mare poet e“. Asemenea „bucăți bune“ de proză, în care scriitorul se dezvăluie, „mai artist decât poet“, sunt, de pildă, *Inspecțiune* și *Două loturi*, deoarece, vorbind tot în termeni caragialieni, „justifică raportul între osteneala ce și-a dat spiritul meu cu dânsa citind-o și folosul ce el a obținut după osteneala sa“; iar în ciuda aparențelor lor umoristice, cele două creații reclamă, pentru a fi decodate, exercitarea unei reale „munci intelectuale a cititului“, datorită semnificațiilor transcendente pe care tragicul le insinuează în materia comică. Cum se știe, la apariția *Momentelor* în 1901, umoristul George Ranetti i-a dat lui Caragiale o replică memorabilă: „Nu *Momente*, maestre, ci *Monumente* trebuia să botezi admirabilul volum, căci fiecare din paginile lui e un monument de spirit de observație, de spirit sadea, de perfecțiune artistică“. Verdictul acesta, nu lipsit, intenționat, de un anume accent calamburesc, este astăzi definitiv și unanim ratificat de istoria și exegeza literară. Dar la 1901 lucrurile stăteau cu totul altfel, căci o parte din contemporanii lui Caragiale păstra o rezervă radicală față de *Momente*, care, în opinia lor, ar fi reprezentat, spre deosebire de teatru și nuvele, opera minoră a scriitorului. Motivul fundamental ce trebuie să fi declanșat cecitatea estetică în fața schițelor și care o și explică se află în realitatea pe care ele o reflectă. Ca într-un serial de actualități, secvențele caragialiene reproduc fragmente vii, caracteristice, din contingent, din realitatea *imediată*, și abundă în referiri și aluzii la tribulațiile cotidiene din epocă, fapt ce a creat, aproape firesc, falsa impresie a unor texte

minore, cu timbru foiletonistic și, deci, efemer. Există o relație aproape nemediată între „momente“ și realitatea de ultimă oră pe care ele o înregistrează. Intuind, cu siguranță, primejdia unei asemenea receptări depreciative și superficiale a volumului său, Caragiale a pus, alături de „momente“, și creații de altă factură, mai „elevate“ (cum sunt *La hanul lui Mănjoală*, *La conac*, *Cănuța, om sucit*, precum și nuvela *Două loturi*, care, însă, prin material și atitudine, face corp comun cu universul schițelor) și care dau senzația de „literatură“, de „invenție“, favorizând evaziunea cititorului din realitatea imediată. În mod paradoxal, procedând astfel, scriitorul a accentuat contrastul dintre aceste opere de tip diferit și a înlesnit tocmai inevitabilul: mulți dintre contemporanii săi, elogiind *La hanul lui Mănjoală*, au deplâns, în schimb, excesul de actualitate și așa-zisa netransfigurare a celorlalte proze, cu reflex imediat în viața cotidiană a epocii. *Momentele* reprezintă, într-adevăr, reflexele uimitor de prompte ale unor evenimente reale, absorbind și conservând efervescenta și vehemența iscate în jurul lor, ecourile lor profane, de culise, materializate în comentarii, argumentații pro și contra, polemici, confirmări și dezmințiri, speculații, zvonuri, bârfe etc. De aceea, fraza emblematică, potrivită mai tuturor „momentelor“ și sugerând „atmosfera încărcată“ a schimbului de opinii pe baza „ultimelor informațiuni“, este cea din debutul *Inspecțiunii*: „Mai mulți prieteni – impiegați în diferite administrații publice stau de vorbă, la masa lor obicinuită într-o berărie, despre chestiunile la ordinea zilei“. Datorită capacității absolute de absorbție a oricărui fel de mostră extrasă din structurile multiple ale realității timpului lor istoric, *Momentele* conțin o catagrafie mozaicată a evenimentelor, mentalităților și moravurilor de sfârșit de veac și, totodată de început de secol românesc. Iată de ce, în *Note și impresii*, G. Ibrăileanu afirmă despre Caragiale că „este cel mai mare istoric al epocii dintre 1870-1900. Un istoric complex, care arată, care critică și care explică“, iar în prefața ediției a II-a a *Spiritului critic în cultura românească* ține să precizeze că paragraful referitor la opera caragialiană ar trebui remaniat, „pentru că, de la război încoace, mă conving din ce în ce mai mult că acest om a văzut mai bine decât oricine în realitatea noastră socială“.

Constituind proiecții, de o acută promptitudine, ale unor *momente* de viață familială, publică, social-politică sau, în genere, ale unor *momente* din aria raporturilor interumane, schițele caragialiene cuprind o cantitate apreciabilă de adevăr istoric, ce poate fi confruntat cu alte surse de informație: ziarele vremii, memorii, corespondență, discursuri parlamentare ș.a.m.d. Nu e, deci, de mirare că contemporanii lui Caragiale receptau *momentele* în cu totul alt mod decât noi, din unghiul viu al cunoașterii sensibile, savurând și înțelegând altfel comentariile, aluziile, polemicile și reacțiile personajelor. Și iarăși nu e de mirare că, pentru cititorii „Universului“, foiletoanele acestea, din cauza actualității lor imediate, puteau crea și impresia perisabilității, a netransfigurării și a lipsei de transcendență artistică. Aceasta și fiindcă reprezentau o fixare a momentului – nu numai a unei anumite zile, ci adeseori a unei anumite ore sau clipe – schița caragialiană include, mai totdeauna, și fișa de observație meteorologică a timpului, începând cu datarea calendaristică (precizările temporale, foarte minuțioase în foiletoanele din „Universul“, au fost, într-o oarecare măsură, atenuate de Caragiale, când și-a strâns *momentele* în volum). Pasajele acestea de ordin conjunctural-cotidian scot în evidență faptul că, liminar, *Momentele* au constituit un fel de proză ocazională, așadar o proză provocată direct de una sau alta dintre întâmplările sau impresiile reale, de ultimă oră, care tocmai se cristalizează și se consumă în prezentul imediat al celui ce le transcrie. O asemenea proză ocazională pare să trăiască numai cât trăiește și fragmentul de realitate reflectat, atât timp cât „ocazia“ supra-viețuiește, cât interesul în jurul unui eveniment nu se stinge încă. Astfel că, în epoca receptării sincrone, putea părea că *Momentele* nu răsfrâng actualitatea perenă a artei, ci doar pe aceea trecătoare a realității.

Într-un dialog de tip platonician, în care sub diverse măști se înfruntă opinii diferite asupra destinului în eternitate al operei caragialiene, E. Lovinescu a înregistrat, impresia aceasta: „Eroii lui Caragiale sunt reprezentativi, dar numai pentru o epocă mărginită“. Proza ocazională a *Momentelor* ar fi urmat să se volatilizeze odată cu extincția cauzelor generate de realitate; această proză așa-zis „mărginită“ ar fi trebuit să dispară odată cu „epoca mărginită“ pe care o circumscrie. Și, totuși, s-a întâmplat exact pe dos.

Momentele și-au conturat o aură de eternitate și o autoritate de etalon tocmai pe măsură ce s-au îndepărtat de actualitatea pasageră, pe măsură ce particulele de contingent s-au dezagregat. La origine, *Momentele* au fost întâmplări din realitatea imediată și primii lor cititori, în fireasca cunoștință de cauză, le-au și recunoscut ca atare; un paradox fericit, iscat chiar din interiorul acestor schițe, face însă ca și noi, astăzi, să le percepem, în esență, la fel, fără a avea senzația că deasupra lor s-a lăsat o ceață a vetusteții. Cu alte cuvinte, dacă nu le mai receptăm doar ca anumite întâmplări de zi cu zi, ce pot fi datate precis (precum într-o proză ocazională), le receptăm, în schimb, ca *epure* ale oricăror întâmplări cotidiene. Dacă, liminar, păreau exponențiale numai pentru „împrejurările restrânse“ ale unei „epoci mărginite“, ele se dovedesc acum valabile pentru împrejurări generale.

Lucian Pricop